

SAHİBİ

Ist. Yük. İslâm Enstitüsü Mezunları
Cemiyeti Başkanı
Mustafa PEKTUT

★

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Cahid BALTACI

★

IDARE MÜDÜRÜ
Mustafa YAMAN

★

Reklâm İşleri
MUSTAFA EFİLOĞLU

★

TEMSİLCİLERİMİZ

Ankara: Rıza ÖZSU
Konya: Ali MARAŞLIGİL
Kayseri: İsmail ELİUZ
İzmir: Ali ARSLAN
Erzurum: N. Tayyar TAŞ

★

Hattat - Ressam
Turan SEVGİLİ

★

İDAREHANE

Nuruosmaniye Cad. No: 8/6
Telf.: 22 46 02. Cağaloğlu — İST.
Haberleşme ve Havale
P.K. 1315 SİRKECİ — İSTANBUL

★

ABONE VE İLAN

Yıllık 12 sayı 40 TL.
Altı aylık 6 sayı 20 TL.
Yabancı memleketlere posta ve kırı-
tasiye ücreti eklenir.
Her türlü reklâm ve ilanlar özel ta-
rifeye tabidir.

★

Yıl: 3 — Sayı: 33
Tarih: 6/7/1973

Dizgi — Baskı
İrfan Matbaası — İST.

Biyografi

Vefatının 211. Yılı Münasebetiyle

BÜYÜK HÂDİMÎ Hz.

Hayatı, Eserleri ve Tesirleri

Veli ERTAN
İst. Yüks. İsl. Ens.
Öğrt. Üyesi

BÜYÜK HÂDİMÎ, Osmanlı İmparatorluğunun 18. yüzyılı içinde yaşamış, mütefekkir, din âlimi, filozof, şâir, edib, muhakkik, müdekkik ve aynı zamanda büyük bir hukukçudur.

İslâm âleminin tanınmış ilmiyle âmil, fazlıyla kâmil çok cepheli bir zattır.

Büyük Hâdimî hakkında ne kadar konuşulsa ve ne kadar hakkında yazı yazılsa gene onun ilmî kudretini ölçmek mümkün değildir. Onda ilim vehbidir. Bu da şüphesiz Allah'ın bir hikmetidir.

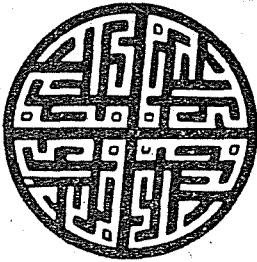
Büyük Din âlimi Müftü Ebu Said Mehmed Hâdimî 1113 hicrî ve 1701 milâdi tarihinde kendi adını taşıdığı Hâdim ilçesinde doğmuştur. Babası müderris Kara Hacı şöhretiyle benam Mustafa Efendidir. Kara Hacı Mustafa Efendi halk arasında tanınmış ve devrin Mefhar-ı ülemasından olması hasebiyle ona Fahr-ür Rum unvanı verilmiştir. 1147 tarihinde vefat etmiştir. Kabri oğlu Hâdimî Hazretlerinin yanındadır.

Kabir taşındaki kitabede:

(Merhum ve mağfur Hâdimî Efendimizin pederleri ve üstadı fuhulinden sâhib-i enfar-ı kudsiyye üstadı kül mürsid-i ekmel Fahr-ür Rum Kara Hacı Mustafa Efendimizin ruhuna fatiha) (1) yazılıdır.

Hâdimî'nin cediti aslen Buharalı Hüsamü'd-din Mustafa Bedrüddin, Hüseyin Hüsamü'd-din, Abdurrahman, Osman ve Fahr-ür Rum Kara Hacı Mustafa Efendidir.

Birinci Hüsamü'd-din Efendi 1400 yıllarında sonradan Hâdimi adıyla tesmiye olunan bölgeye hicret etmiş ve 40 yıl kadar devam eden hicret hayatından sonra nihayet Hâdim'in güneyinde Taşkent nahiyesine bağlı Afşar köyü hududu dahilinde Karaca Sadık denilen mahalde yerleşmiş ve böylece bu aile 1692 tarihine kadar burada kalmıştır.

Kara Hacı Mustafa Efendi, burada açmış olduğu bir medresede tedrisle meşgul olmuş ve etraftan gelen talebelerini yetiştirmiş ve onlara icazet vermeye muvaffak olmuş ve böylece kısa bir zaman içinde Hâdim'de ve gerek ilim adamları arasında Fahr-ür-Rûm ünvanını ihraz etmiştir.

Artık müderris Kara Hacı Mustafa Efendi evlenme çağına gelmişti. Babası Osman Efendinin tensibiyle Taşkentli Emir Müftüsünün kızıyla evlenmiş ve Karaca Sadık'ta mütevâzi bir hayat geçirmeğe başlamıştı.

Bir rivayete göre ailesi tarafından görülen bir rüya üzerine Müderris Kara Hacı Mustafa Efendi şimdiki Hâdim'in bulunduğu yere gelerek yerleşmişti. İşte dillere destan olan eşsiz Hâdimî burada dünyaya gelmiş, babası ona Sâid Mehmed ismini vermiştir.

TAHSİLİ :

Ebu Sâid Mehmed Hâdimî 10 yaşında Kur'an-ı Kerim'i hıfzetmiş ve mebad-ı Ulumu babasının medresesinde yapmış ve böylece ilk icazet-nâmeyi de babasından almıştır.

Fahr-ür Rum Müderris Kara Hacı Mustafa Efendi oğlunun liyakat ve dirayetine güvenerek daha üstün bir tahsil yaptırmak maksadiyle onu birkaç arkadaşı ile birlikte Konya'da meşhur Karatay medresesine göndermişti.

Said Mehmed Hadimî, Karatay medresesinde beş yıl kadar çeşitli ilimler üzerinde o zamanın tanınmış âlimlerinden Müderris İbrahim Efendiden ders görmüş ve ikinci bir icazetnâmesini de bu zata almıştır.

Günün birinde Müderris İbrahim Efendi, Hâdimî'yi odasına çağırarak ona :

«Oğlum Said Mehmed, medresemde beş seneye yakın bir zaman tahsil yaptın. Benden alacağın aldın, artık benim sana verecek bir şeyim olmadığı gibi Konya'da seni okutacak hiçbir hoca da yoktur. Binaenaleyh, mütebaki tahsilini İstanbul'da Kazâbâdı Ahmed Efendiden yapmanı tavsiye ederim,» demiştir. Bunun üzerine Hâdimî memleketine babasının yanına gelmiş ve hocasının kendisine söylediklerini aynen nakletmiştir. Babası da kendisinin İstanbul'da arkadaşı bulunan Kâzâbâdı Ahmed Efendiden ders okumasını tensib ve tasvib buyurmuş, oğlunu İstanbul'a göndermiştir.

Hâdimî İstanbul'da Kâzâbâdı Ahmed Efendinin rahle-i tadrisine dâhil olmuş ve bu suretle sekiz yıl muhtelif ilimler üzerinde tahsil görmüş ve feyz almıştı.

Arapça ve Farsçayı ana dili gibi öğrenmiş hatta bu dillerde eser bile yazmaya başlamıştı.

Zamanını değerlendirilmesini iyi bilen Hâdimî'nin ilme karşı büyük bir temayülü vardı. Bunun için Müderris Kazâbâdı Ahmed Efendinin tedrisine devam etmekle iktifa etmemiş aynı zamanda medreselerin zengin kütüphanelerinde mütalâa ile vaktini değerlendirmişti. Bu çalışmasıyla Hâdimî istikbalin büyük bir din âlimi olacağına şüphe yoktu. Çünkü Cenab-ı Hak zenginliğini istediğine ve ilmi de isteyene vermiştir. İşte Hâdimî, mesâisi sayesinde, arkadaşları arasında kesb-i liyakat etmiştir. Bir taraftan da camilerde vaaz etmek suretiyle halkın da gözüne girmiş ve takdir kazanmıştı.

Tahsili sırasında bir zenginle tanışmış ve onunla hasbühalda bulunmuştu. O zât Hâdimî'nin arkasından seslenerek niçin selâm vermedin

Bir gün Hâdimî dîni mevzularla meşgul olduğu bir sırada bu zenginün dükkânının önünden geçerken dalgınlıkla ona selâm vermeyi unut-

mıştı. O zât Hâdimî'nin arkasından seslenerek niçin selâm vermedin diye sorar, Hâdimî de:

Zihnim meşguldü, demiş. Hâdimî zenginini niçin selâm vermedin sözünü manalı bulmuş ve akabinde onun önce vermiş olduğu 75 kuruşunu iade etmişti.

İstanbul'da tahsilini tamamlayan genç Hâdimî artık üçüncü icazet-nâmesini de almıştı.

Hâdimî'nin tek düşüncesi memleketine dönmektir, çünkü anasına ve babasına çok bağlı idi. Bunun için dört katır yükü tutan kitapları ile Hâdim'e dönerek babasının medresesinde ders vermeye ve aynı zamanda eser yazmaya başlamıştı.

Bu sırada kendi meşrebine uygun bir kızla evlenerek aile saadetine de kavuşmuştu.

Bir sene sonra bir oğlu olmuş ona Said Mehmed adını vermişti. Bundan dolayı halk arasında kendisine Ebu Said Mehmed El Hâdimî denilmiştir. Kısa bir zaman içinde kendisini tanıtan genç âlimin medresesi bir Dar-ül Ulum haline gelmiş, pek çok talebe yetiştirmişti.

Talebe izdihamından dolayı artık büyük Hâdimî açık havada Hâdim'e 12 kilometre mesafede bulunan Kervan Pınarda ders okutmayı uygun bulmuştu. Hâdim ilçesi Büyük Hâdimî'nin şâyesinde İstanbul, Konya, Bursa ve Kayseri gibi bir ilim, irfan merkezi haline gelmişti.

Büyük Hâdimî yalnız dîni ilimlerle iktifa etmemiş, müsbet ilimlerle de meşgul olmaya başlamıştı. Kısa bir zaman içinde şanı ve şöhreti Anadolu'ya yayılmış, saray ve zamanın Padişahı Üçüncü Sultan Ahmed'e kadar duyulmuştu.

Dar'us-saade ağası Beşir Ağanın tavassutuyla Padişah tarafından İstanbul'a davet olunmuştur. Padişahın davetini bizzat Konya Valisi Ali Paşa götürmüş ve Hâdimî'ye takdim ile onu candan tebrik etmişti.

Henüz aradan bir ay geçmişti. Büyük Hâdimî tekrar İstanbul'a gelmişti. Padişahın iradesiyle Ayasofya camiiinde vaaz vermesi istenmişti. Vaazda bizzat Padişah, Sadr-ı Azam, Şeyh-ül-İslâm ve Rical-i Devlet hazır bulunacaklardı. O zaman büyük Hâdimî hocası Müderris Kazâbâdı Ahmet Efendinin huzurunda vaaz etmekten teeddüp ederim, beni affediniz, demişse de Şeyh-ül-İslâm ona, irade-i Sen'iyye sâdir olmuştur, muhakkak vaaz etmelisin demişti. O gün Ayasofya camii hıncahınç doluydu. Adeta cemaat bir mahşeri kalabalığı andırıyordu.

Genç âlim Hâdimî kürsüde Fatiha-ı Şerifin tefsirini yaparak herkesin takdirini kazanmıştı. Büyük âlim Hâdimî Topkapı Sarayında Padişahın lutûf ve ihsanına mazhar olmuş ve kendisine İstanbul'da kalması için teklif yapılmıştı. Fakat memleketine ve ailesine çok bağlı bulunan Hâdimî münasip bir tarzda idare-i kelamda bulunarak Hâdim'e gideceğini söylemişti. Böylece parasıyla yeniden satın almış olduğu iki deve yükü kitabıyla Hâdim'e dönmüştü.

Bursalı Mehmed Tahir, Büyük Hâdimî hakkında:

«Mezheben hanefî, tarikaten nakşibendidir. Didar-ı Cenab Nebi (S.A.V.) ile müşerref olduğu bir murakabesinde (eimme-i isna aşerden İmam-ı Cafer Sadık (R.A.) nesl-i pâkinden bulunduğu) tebşir ile müyesser oldukları hatt-ı dest-i âlileriyle muharrer evrak-ı âliyyelerinde mesturdur. Gene bu evrak kıymettar arasında (Pederimin kabri şerifinde musahabeye varmıştım. Karşımda temessül eyledi. Nasihat istedim; işte beni görüyorsun ya, dedi. Dünya'nın esbab ve alâkından âriyim. Bu âlemde onlardan hiçbirini fayda vermiyor, ma'îşet hususunda hırs ve

tema' mezmumden tevakki ederek Cenab-ı Hakk'a mütevekkil ve anın ihsasına kani' ol. Dünya'da Haliku'l-esbabı unutup ihtiyacını sebeb-i suri olan kula bildirirsen Hak seni en âdi kimseye muhtaç eder, eğer ihtiyacını herkesten ihfa ile ancak Hazret-i Zülcelâle arzidersen Dünya bile sana arz-ı ruy-ı ihtiyaç eder» buyurdıkları» mündericidir. (2)

Bu kerre Büyük Hâdimî hem Hadim'de talebesine ders vermiş, hem de te'lif eserleriyle meşgul olmaya başlamıştır. Yazdığı eserlerinin müsveddelerini tilmizleri tebyiz ederek kitap haline vetirmişler ve teksir etmişlerdir.

İlk eseri Kur'an-ı Kerim sûrelerinden bazılarının tefsiri olup cildler haline getirmiştir. Büyük Hâdimî âlim olduğu kadar, mantıkçı idi. Mantıka dair Araisü-n Nefayis Fî ilmin mantık adlı eserini yazmıştır. Hâdimî âlim ve mantıkçı olduğu kadar da şairdi. Hâdimî'nin bir şiiri şöyledir:

Fakirem kapına geldim
Şefa'at Ya Resul-Allah
Mücrimem suçumu bildim
Şefa'at Ya Resul-Allah
Günahkârım yüzüm kare
Atarlar korkarım nâre
Meğ'er senden ola çare
Şefa'at Ya Resul-Allah
Nazar kıl ayn-i re'fetten
Nacib eyle şefaattan
Fakirem cümle ümmetten
Şefa'at Ya Resul-Allah
Keremler kıl garibâne
Can'ü ahabab-u civane
Umumen ehl-i imâne
Şefa'at Ya Resul-Allah
Ümmetin «Hâdimî» ahkar
Alemde nakıs-ı ebter
Meğ'er lutf olmaz aher
Şefa'at Ya Resul-Allah

Büyük Hâdimî âlim, şair olduğu kadar da kıymeli bir hukukçu ve fakih idi. Nitekim Sava Paşanın Fransızca yazmış olduğu eseri islâm hukuku nazariyatı hakkında bir etüd adıyla dilimize çeviren Baha Arıkan, bu eserin ikinci cildinde 45 ve 46 ncı sayfalarında şöyle demektedir:

«İslâm fukahasının en yenilerinden bulunan Hâdimî ki bilhassa usul-i fıkıh ile işigal etmiştir.

Teşri-i usulünün mevzuunu mecami-ul hakayık adlı eserinde şer'i delilleriyle sıhatleri isbat edilmiş olan şer'i hükümleri bilmektir, tarzında izah etmiştir.

Bu hususta «99» maddelik bir kavaid-i külliyesi mevcuddur. Hatta Cevdet Paşanın riyasetinde teşekkül eden heyetin hazırlamış olduğu ahkâm-ı mecellenin baş tarafında bulunan yüz kavaidin 33 ü Hâdimî'nin eserinden alındığı söylenmektedir. Bu hale göre büyük Hâdimî hukukta ve gerekse fıkıhta ilmi bir otorite sahibi olduğu bir gerçektir.

Büyük Hâdimî âlim, şâir, hukukçu ve fakih olduğu kadar da talim ve tedriste de mâhirdi. Zira herkes onun rahle-i tedrisinden feyz almıştır.

Hadim'de kurmuş olduğu medresesi âdeta bugünün üniveritesi hükündeydi. Medrese beş bölüme ayrılmıştı:

- 1 — Tefsir ve hadis bölümü
- 2 — İslâm Hukuku bölümü
- 3 — İslâm Felsefesi bölümü
- 4 — İlm-i kalam bölümü
- 5 — Aram Edebiyatı bölümü

Bu medresenin bu tarzda bölümlere ayrılması maddi ve manevi ilimlere ne kadar önem verildiğini isbata kâfi bir delildir.

Büyük Hâdimî medresesini bu tarzda teşkilâtlandırdıktan sonra yazmış olduğu eserleriyle islâm âlemini de uyandırmıştır. İnsanlığa büyük bir hizmette bulunmuştur. Mesaisiyle hüsn-i ahlâkıyla dinine ve milletine örnek olmuş büyük bir şahsiyettir.

İslâm âleminin dikkatini çeken Büyük Hâdimî'nin eserlerinin sayısı henüz kat'i olarak bilinmemektedir. Bununla beraber te'lif, tefsir ve haşiye ve bazı risaleleriyle birlikte eserlerinin sayısı Osmanlı müellifleri muharriri Bursalı M. Tahir'in kayıtlarına göre 23 ü bulmaktadır.

Bu eserler aynı zamanda Burokelma'nın yazmış olduğu 5 ciltlik eserinde adları geçmektedir.

Âlim, fazıl, fakih, Büyük Hâdimî bütün eserlerini arap diliyle yazmıştır. Bu eserler arasında en meşhur eser İmam Birgivi'nin mühim bir eseri olan Tarikat-i Muhammediye'nin (Berika) ismiyle şerhetmiş olduğu eserdir. 1480 sahife ve 4 cildir.

Büyük Hâdimî âlim, şâir, hukukçu, fakih, usul-i tedriste mâhir olduğu kadar aynı zamanda filozoftur. Felsefi görüşünü şöyle özetlemek mümkündür.

1 — Tüccarın kendisine vermiş olduğu 75 kuruşu tüccara iade etmekle insanların insanlara yük olmasını istememiş, çalışan herşeyi elde edebilir demiştir.

Nitekim, İstiklâl marşı şairi Mehmet Âkif Safahatında:

Şu ey divane durmaş kâinatın seyri mutadı

Ne yaptın كَيْسَ لِلْإِنْسَانِ الْإِمَّا سَعَى vardı.

Böylece herkes sa'yı ile istediğine ulaşır, bundan başka eline birşey de geçmez.

2 — İlim, rızık ve ahlâkın tekemmülü ancak azim, sebat ve çalışmaya ilebilir.

Hepimize malumdur ki, işsizlik kötülükleri doğurur. İş, terbiyenin başlıca âmillerinden biridir. Bir işle meşgul olmak, zamanını değerlendirmek elbette zevklidir.

3 — İnsanlar hayatta neyi arazu emtişlerse o işte çalıştıkları nisbette emellerine kavuşabilirler.

Büyük Hâdimî'nin bu hususta:

Kâmil odur ki, koya her yerde bir eser,
Eseri olmıyanın yerinden yeller eser.

mısraları ne kadar manalıdır.

Aradan yıllar geçmişti. Sene 1762 milâdi ve 1176 hicrî idi. O sene Hadim'de şiddetli bir kış olmuştu. Bir gün medreseye giderken kendisini

üşütmüştü. Bundan dolayı evine dönerek yatağa düşmüştü. Üç gün ateşler içinde kalan Büyük Din âlimi Hâdimî dördüncü günü Cenab-ı Hakk'ın rahmetine kavuşmuştu.

Büyük Hâdimî'nin cenazesi tilmizlerinin ve Hadim halkının göz yaşları arasında Hâdim kabristanındaki medfenine konmuştu.

Mezar taşında arapça olarak:

Hüvel Hallakul bâki
Cami'ül mecami f'il-usul-i diniyye
Şârih-ül tarikat-ül Muhammediye
Kutb-ül Ârifin
Gavsü'l Vâsiline
Ebu Said Muhammed-ül Hâdimî
Ruhuna fatiha...
— Tevellüdü 1113, tarih-i vefatı 1176.

Şerh-ul Tarikat-i-l Muhammediyye (Berika) adını taşıyan eserinden başka diğer tesbit edilebilen eserleri şunlardır:

- 1 — Metn-i mecâmiu'l-hakayık fi ilm-il-usûl
- 2 — Haşiye-i Dürer
- 3 — Şerh alel-kaside-t-il mudarriye
- 4 — Haşiye alâ tefsir-i suret'ü-m-Nebe-i-lil-Beyzâvî
- 5 — Risaletü fi hakkı's-tesbih vel-Tahmid
- 6 — Tefsirü kavliki ü Tealâ kul-illâhümme mâlik-el-mülk
- 7 — Tefsir ü kavlihi Tealâ «İnne ba'dazanni ismün»
- 8 — Risale fi sülûk-in-Nakşibendiyye
- 9 — Risale-t-ün nesayih vel-vesâyâ-l mubareke (2)
- 10 — Risale-t-ül-Huşû'î fisalât
- 11 — Şerhu Eyyühel-veled
- 12 — Arâis-ün-nefâyis, fi ilm-il-mantık
- 13 — Arâis-ül enzâr ce nefais-ül-ebkâr
- 14 — Risale' fi mahiyet-ilulâma
- 15 — Keşf-ül-hader an hall-il heder
- 16 — Risale fil-hadis-i da'dal
- 17 — Risalet-ül-Misvak
- 18 — Risalet-ül-kahve
- 19 — Risaletü'd-Duhân
- 20 — Tefsiru suret-ül-ihlâs
- 21 — Risale fi hakk-il- istihlâf
- 22 — Şerh-u besmele. (3)

Mâmidî soyundan bugüne kadar pek çok din âlimleri yetişmiş ve memleket çapında nam ve şöhret yapmışlardır. Bu soydan gelen en meşhur din âlimlerinden biri Mâmidî Hazretlerinin oğlu Müderris H. Abdullah Hâdimî olup 1192 hicrî yılında vefat etmiştir. Şerh-u mecami-ul Hakaik, Şerh-u dibacetün nefayic, Kasidet-ül Hemziyye, Haşiye alâ şerh-i besmele gibi eserleri ve bazı surelerin tefsirleri vardır.

1213 hicrî tarihinde Mekke'de vefat eden oğlu Said Hâdimî'nin de Haşiye alâ tefsir-il fathiat-i lil Beyzâvî, şerh-ul Buhari, şerh-u kaside-i bür'e, Haşiyet-u alel hayali, şerh-u semail-i şerife gibi eserlerir mevcuttur.

1160 tarihinde vefat eden birâder-i âlileri bulunan Konya ve gerek (Devamı 48. sahifede)